

Factsheet omgaan met toestemming bij gegevensverwerking in het sociaal domein

Versie september 2015

Doel factsheet

Deze factsheet is bedoeld als een praktische handreiking voor professionals in het sociaal domein voor het omgaan met toestemming in hun werk. In deze factsheet spreken we steeds over 'de gemeente' of 'het College', omdat het gaat over gegevensverwerking in het kader van de gemeentelijke taken in het sociaal domein, die plaats vinden onder verantwoordelijkheid van het College van B&W. De feitelijke verwerking kan ook plaatsvinden door medewerkers van andere organisaties die door de gemeente zijn gemandateerd om deze taken uit te voeren. De gemeente blijft in die gevallen verantwoordelijk.

Geen algemene toestemmingsverklaring vooraf

Veel gemeenten vragen burgers bij de start van een traject voor hulp of ondersteuning vooraf om een algemene toestemmingsverklaring te ondertekenen om persoonsgegevens te verwerken. Dit gebeurt vanuit de veronderstelling dat daarmee voldaan wordt aan een eis van de Wet bescherming persoonsgegevens. Ondubbelzinnige toestemming is één van de mogelijke grondslagen die in de Wbp genoemd worden. Toestemming kan hier echter niet als grondslag dienen. De burger bevindt zich namelijk altijd in een afhankelijkheidspositie ten opzichte van de overheid, in dit geval de gemeente. Er is dus geen sprake van ondubbelzinnige vrijwillige toestemming. De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) noemt dit een ongelijke machtsverhouding. De grondslag voor verwerking van gegevens in het kader van de Wmo, de Jeugdwet en de Participatiewet moet eerder gezocht worden in de wettelijke verplichting of de goede vervulling van een publiekrechtelijke taak. Er is nog een aantal redenen waarom het geen goed idee is om toestemming als grondslag te kiezen voor het verwerken van persoonsgegevens voor de uitvoering van gemeentelijke taken in het sociaal domein:

- Het is natuurlijk mogelijk dat iemand geen toestemming geeft. Dat zou betekenen dat er geen grondslag is en er dus geen gegevens verwerkt kunnen worden en bij gevolg ook geen hulp of ondersteuning geboden kan worden. Dat is niet zo (zie hieronder).
- Daarnaast is het ook mogelijk dat iemand zijn toestemming intrekt. Wanneer die toestemming als grondslag bedoeld is voor de verwerking van de gegevens, is er na intrekking van de toestemming dus ook geen grondslag meer voor de verwerking die al

plaatsgevonden heeft. Verzamelde gegevens zouden dan weer verwijderd/vernietigd moeten worden.

- Tot slot is het zo dat toestemming, ook wanneer die ondubbelzinnig verleend zou zijn, nooit de andere voorwaarden die de Wbp stelt, zoals noodzaak en proportionaliteit, kan vervangen of compenseren. Dus ook met toestemming mogen geen gegevens verwerkt worden die niet noodzakelijk zijn voor de taak die op dat moment verricht wordt.

Het is dus onnodig en onwenselijk om burgers vooraf een algemene toestemmingsverklaring te laten tekenen. Dit betekent echter niet dat er nooit toestemming nodig is.

Wanneer is toestemming wel vereist?

In specifieke gevallen is toestemming nodig om geheimhoudingsverplichtingen (zoals het medisch beroepsgeheim) te doorbreken. Ook in die gevallen dient de gegevensverwerking noodzakelijk te zijn voor de goede gemeentelijke taakuitvoering. De professional moet aan de burger duidelijk maken met welk doel hij of zij gegevens wil verwerken (opvragen, delen enz.) en hiervoor expliciet om toestemming vragen. Deze toestemming moet specifiek zijn en gemotiveerd en daarin kan dus niet worden voorzien met een algemene toestemmingsverklaring

In het kader van de Wmo is expliciet de verplichting opgenomen toestemming te vragen voor:

- gebruik van persoonsgegevens die de gemeente verkregen heeft ten behoeve van de uitvoering van de participatiewet of de jeugdwet voor zover die noodzakelijk zijn voor de beoordeling van de behoefte van de cliënt aan ondersteuning in het kader van de Wmo.
- gebruik van persoonsgegevens die de gemeente verkregen heeft van zorgverzekeraars en zorgaanbieders voor zover die noodzakelijk zijn voor de beoordeling van de behoefte van de cliënt aan ondersteuning.
- verstrekken van persoonsgegevens aan een zorgverzekeraar en zorgaanbieder voor zover die noodzakelijk zijn voor het uitvoeren van taken krachtens de zorgverzekeringswet.
- inlichtingen verstrekken aan anderen dan de betrokkene, inzage in of afschrift van bescheiden.
- indien de betrokkene minderjarig is en jonger dan 12 jaar of tussen 12 en 18 jaar en niet in staat geacht kan worden tot een redelijke waardering van zijn belang, dan is in die gevallen dat toestemming vereist is de toestemming van zijn wettelijke vertegenwoordiger vereist.

Er zijn ook enkele uitzonderingen op bovenstaande verplichting opgenomen in de Wmo waarin de gemeente geen toestemming nodig heeft van de betrokkene, namelijk voor:

- het gebruik van gegevens die verkregen zijn van het CIZ en die noodzakelijk zijn voor de beoordeling van de behoefte van de cliënt aan ondersteuning.
- Verstrekken van gegevens aan anderen waarvan beroepshalve de medewerking vereist is bij de uitvoering van de taken van het college, een aanbieder, een derde aan wie ten laste van een persoonsgebonden budget betalingen worden gedaan, het CAK, de Sociale verzekeringsbank, toezichthoudende ambtenaren en het AMHK.

Transparantie richting de burger: leg uit wat je doet en waarom

Toestemming is dus niet altijd noodzakelijk voor het verwerken van gegevens. Transparantie is dat wel. Dat betekent dat de betrokkene altijd wordt geïnformeerd over het doel en de noodzaak van de te verwerken, tenzij de situatie dat niet toelaat. De burger heeft ook altijd het recht om bezwaar te maken tegen verwerking van bepaalde gegevens.

Bezwaar tegen verwerking of geen specifieke toestemming. En dan?

Ook als toestemming niet noodzakelijk is, kan het zijn dat een betrokkene bezwaar maakt tegen de verwerking van zijn of haar persoonsgegevens. Tenslotte is nog mogelijk dat betrokkene geen toestemming verleent voor gegevensverwerking in de onder 3 genoemde situaties, ook nadat de professional hem of haar geïnformeerd heeft over belang en noodzaak. De gemeente heeft dan nog altijd een publiekrechtelijke taak om zorg of ondersteuning te bieden. Dat plaatst de professional voor een nieuwe afweging. Grofweg zijn er drie mogelijkheden:

1. De dienstverlening stopt, omdat het niet mogelijk is verdere diensten te verlenen;
2. De dienstverlening blijft beperkt tot het deel dat op basis van de beschikbare gegevens verleend kan worden;
3. Naar het professionele oordeel van de professional is de situatie dusdanig, dat er toch stappen gezet moeten worden omdat de gezondheid of veiligheid van betrokkene of mensen in de omgeving in het geding zijn. Dan kom je in de onvrijwillige dienstverlening.

Het laatste betekent een zware inperking van de persoonlijke levenssfeer van mensen. Een stap die dan ook alleen na zeer zorgvuldige afweging gezet mag worden. Houd daarbij altijd de volgende drie vuistregels in het oog:

1. Vergewis jezelf ervan dat je de betrokkene voldoende duidelijk hebt proberen te maken van het belang van de dienstverlening die nu geen doorgang kan vinden.
2. Consulteer een collega of expert om je oordeel te toetsen en doe dat eventueel op basis van geanonimiseerde gegevens.
3. Leg de overwegingen om toch stappen te zetten en in dat kader de noodzakelijke gegevens te verwerken tegen de wil van betrokkene vast, informeer hem of haar over je afweging en beslissing, en informeer hem of haar over haar rechten.